

ORMOS BÁLINT

castrumbalwanus@gmail.com

PhD-hallgató (SZTE BTK)

A római villa koncepciója ifjabb Plinius és Lucius Columella írásaiban¹

The Concept of the Roman Villa according the Writings of Pliny
the Younger and Lucius Columella

ABSTRACT

For Pliny the Younger, who considered country villas to be comfortable homes, the profitability of landed estates was also important. And the link between estates and villas was taken for granted in the antique author's own time, since ancient villas functioned not only as residences but also as estate centres. Pliny the Younger was mindful of the views of the agricultural writers who preceded him, such as Cato the Elder, Marcus Varro and Lucius Columella, on the purchase of an estate or, indeed, on the management of an estate. My aim in this paper is therefore to compare the contributions of Pliny the Younger and Lucius Columella, a close contemporary of his, on the Roman villa. The sources analysed in this paper are complemented by the findings of archaeological excavations.

KEYWORDS

economy, society, ethics, tradition

DOI 10.14232/belv.2023.4.1

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.4.1>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Ormos Bálint (2023): A római villa koncepciója ifjabb Plinius és Lucius Columella írásaiban. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 4. pp 5–19

¹ A jelen tanulmány a Szegedi Történezhallgatók Negyedik Konferenciájára (2022) készített előadás átdolgozott változata.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETÉS

Takács Levente egyik tanulmányában megemlítette, hogy a vidéki villákra kényelmes otthonokként tekintő ifjabb Plinius az őt megelőző mezőgazdasági szakírók, tehát idősebb Cato, Marcus Varro és Lucius Columella által megfogalmazott szempontokat is szem előtt tartotta egy birtok vásárlása vagy a birtokigazgatás terén.² A birtokok és a villák közötti kapcsolat pedig magától értetődőnek számított az antik *auctorok* számára, mivel az ókori villák nem csak lakóhelyekként, hanem birtokközpontokként egyaránt funkcionálhattak. A tanulmány szerzője viszont érintőlegesen tárgyalta ifjabb Plinius és az agrárszakírók között meglévő kapcsolódási pontokat.

A jelen dolgozat céljából ezért a teljesség igényét nélkülöző forráselemzést tűzök ki, amelynek során ifjabb Plinius és a hozzá időben közelebb álló Lucius Columella kijelentéseit vetem egybe, miközben további forráshelyek felhasználásával kitágítom a két személlyel összefüggő eszmei és értelmezői kereteket. A két *auctor* ugyanis külön-külön megalkotta a római villa ideálisnak ható koncepcióját, így az alábbiakban a forrásszövegek hasonlóságaira és különbségeire összpontosítok, a források közléseit pedig a régészeti feltárások tanulságaival egészítem ki.

A RÓMAI VILLA FOGALMA

Ahogy arra a bevezetésben utaltam, a két antik szerző vonatkozó közléseinek témája a római villa, amely összetett fogalomként értelmezendő a történeti vizsgálódásokban. A tudományos kutatások ezért olyan magyarázatokat hasznosítanak a villa fogalmának kifejtésekor, amelyek a villa gazdasági, társadalmi vagy kulturális aspektusait egyaránt figyelembe veszik. Az elmúlt több mint száz évben sokféleképpen próbálták megragadni a római villa fogalmát. Theodor Mommsen egy ízben az „előkelő tétlenséghez” kötötte a villát a köztársaság korának vége felé.³ Mommsenen kívül további kísérletek születtek a villa fogalmának megragadására a nemzetközi,⁴ és a magyarországi ókortudomány berkeiben egyaránt.⁵ A számtalan definíció közül Grüll Tibor meghatározására térek ki röviden a jelen dolgozatban, amely szerint a római villa „egy

² TAKÁCS 2018. 11–12, 17–18.

³ „Die Villenbauten und das raffinierte Land- und Badeleben machten Baiiae und überhaupt die Umgegend des Golfs von Neapel zum Eldorado des vornehmen Müsiggangs,” MOMMSEN 1855. 382.

⁴ Vö. SZERGEJENKO 1960. 336–371; KRAUSE 1965. 1199–1205; OLD 1968. 2063; WHITE 1970. 415–420; MCKAY 1984. 95–127; ACKERMAN 1985. 35–61; MIELSCH 1987. 7–8; HÖCKER 2002. 210–221; HÖCKER 2003. 23, 32–33; MCGEOUGH 2004. 226–227; ROBERT 2006. 137, 242, 254; MARZANO 2007. IX, 1, 2, 7, 9–10 és POLLARD 2016. 330–355.

⁵ Vö. FINÁLY 1985. 1173–1174; THOMAS 1964. 383–389; ÜRÖGDI 1969. 49–51; CASTIGLIONE 1974. 169; CASTIGLIONE 1973. 77–81; MARÓTI 1981. 29–35; MARÓTI 1992. 144–148; HAVAS 2001. 461–463; HAVAS 2007. 261–263 és HOFFMANN 2014. 53–54.

mezőgazdasági földterület üzemeltetéséhez szükséges gazdasági és lakóépületek összessége”.⁶ Grüll szintén megjegyezte, hogy „a villa nem építészeti, hanem gazdasági kategória, nem egyetlen épület, még kevésbé lakóház.”⁷

Az utóbbi kijelentést azonban szükségesnek tartom árnyalni, mivel az antik irodalmi források a gazdasági szerep mellett a villa építészeti jegyeit is számontartották. Az Augustus-kori építészeti szakíró, Vitruvius bár vidéki gazdaságnak írta le a villát, de megjegyezte, hogy a tulajdonos lakórése követhette a városi házakra jellemző építészeti megoldásokat.⁸ A Vitruviust követő agrárszakíró, Lucius Columella pedig egy több épületből álló, ám egymással összefüggő gazdasági egységként jellemezte a villát, ezért megkülönböztette egymástól a *rustica*, az *urbana* és a *fructuaria* elnevezésű részeket.⁹ A *pars rustica* Columella számára a villához tartozó konyhát, istállókat, a személyzet szálláshelyeit, a pajtát és a szerszámtárolót fedte le,¹⁰ miközben a *pars urbana* jelentette a tulajdonos igényesebben berendezett lakóépületét,¹¹ a *pars fructuaria* alatt viszont a villa terménytárolóit értette az ókori szerző.¹² Mindezekon kívül Vitruvius és Columella részletesen kifejtették a villához tartozó épületek kialakításának módozatait.¹³

A két ókori szakíróval ellentétben, a levélíró ifjabb Plinius egy alkalommal úgy vélekedett laurentumi villájáról, hogy utóbbi nem gazdálkodásra, hanem intellektuális tevékenységekre ösztönözte tulajdonosát.¹⁴ A laurentumi villa részletes leírását tartalmazó, ún. villa-levél¹⁵ alapján úgy tűnik, hogy Plinius a reprezentatív helyiségek és a magánlakosztályok megörökítésére koncentrált a villa egyéb épületeivel szemben.¹⁶ Ugyanerről a laurentumi villáról Plinius egy másik levélben azt írta, hogy nincs benne valódi anyagi érdekeltsége, mivel egyedül a városias stílusban kialakított lakóház és művi környezete számítottak neki, nem a gazdasági létesítmények.¹⁷ Plinius levélben megörökített villája ebben az esetben azoknak a tiburi vagy surrentumi villáknak az irodalmi reprezentációjával volt rokonítható, amelyeket a Pliniusszal kortárs költő, Publius Statius örökített meg a verseiben,¹⁸ és amely villáknak elhanyagolható volt a gazdasági szerepük az esztétikai és kényelmi funkcióikhoz képest.

Plinius a fentiek ellenére törekedett az önellátás (*autarkia*) eszményéből legalább egy keveset felvillantani a levél olvasójának a laurentumi villa kapcsán. Saját bevallása szerint a tűzifa iránti szükségletet részben a közeli erdők elégítették ki, a villa közelében haszonállatokat legeltettek és itattak, ezért a villa lakói nem szenvedtek hiányt a tejben.¹⁹ Az önellátás ideája, főleg a különféle raktárhelyiségek emlegetése révén, az agrárszakírók számára egyaránt sarkalatos

⁶ GRÜLL 2017. 164.

⁷ GRÜLL 2017. 164.

⁸ Vitr. 6.6.5.

⁹ Col. 1.6.1.

¹⁰ Col. 1.6.3–8.

¹¹ Col. 1.6.1–2.

¹² Col. 1.6.9–11.

¹³ Vö. Vitr. 6.6.1–7 és Col. 1.6.1–24.

¹⁴ Plin. *Ep.* 4.6.1–2.

¹⁵ Plin. *Ep.* 2.17.

¹⁶ SHERWIN-WHITE 1966. 188.

¹⁷ Plin. *Ep.* 4.6.

¹⁸ Vö. Stat. *Silv.* 1.3 és 2.2.

¹⁹ Vö. Plin. *Ep.* 2.17.3, 26 és 28.

pontnak számított, nem csupán egy valamirevaló villatulajdonos, hanem a korabeli Itália gazdasága szempontjából is.²⁰

Az alábbiakban, a római villa sokrétű jelentéstartalma miatt, Plinius kapcsán a „villa”, míg Columellát illetően a „villagazdaság” kifejezéseket használom, mivel Columella gazdasági létesítményként tárgyalta a villát, szemben Pliniusszal, aki a magánélet és a pihenés helyszínéiként kívánt tekinteni saját, jól kiépített laurentumi és etruiai villa-épületeire. A dolgozat további részeiben ugyanakkor szemléltetni fogom, hogy Columella és ifjabb Plinius a római villa mely sajátosságait hangsúlyozták, illetve hagyták háttérben az irodalmi eszközök segítségével.

A FORRÁSOK SZERZŐI

A dolgozatban vizsgált két *auctor* közül, ifjabb Plinius (Kr. u. 61/62–111/113) Gallia Cisalpina Comum (ma: Como, Olaszország) nevű településén született.²¹ Élete során végigjárta az előkelő rómaiak hivatali ranglétráját, betöltötte többek között a *tribunus militum* (katonai tribunus), illetve a *consul suffectus* tisztségeket,²² végül mint *legatus Augusti* (császári küldött) *proconsuli* (helytartói) hatáskörrel irányította Bithynia provinciát. Műveltségét grammatikai ismeretek elsajátításával alapozta meg, illetve tanulmányozta a szónoklattan és a filozófiát. Már tizenévesen hozzáfogott, hogy egész életén át hódoljon irodalmi ambícióinak, amely törekvések a laurentumi és az etruiai villák leírásait egyaránt tartalmazó tízkönyves levélgyűjteményben is fellelhetők. A pliniusi levelek igényes stilisztikai kidolgozottságukkal ugyanis túllépik az egyszerű levelek formai sajátosságait, ráadásul szerzőjük írásbeli megnyilatkozásai következetesen fonódnak össze az etikai követelményekkel, többek között a *vir bonus* (erényes férfi) eszményképével.

Lucius Columella életéről kevesebb adat maradt fenn, de ahogy arról saját maga beszámolt, Hispania Baetica nevű tartományának Gades (ma: Cadiz, Spanyolország) városából származott.²³ Feltehető, hogy Columella a lovagi rendhez tartozott és ifjabb Pliniushoz hasonlóan betöltötte a *tribunus militum* tisztségét, életideje pedig a kései Augustus-kor és Vespasianus császár uralkodása közé esett.²⁴ Columella egyaránt jártos volt a görög és latin nyelvű szakirodalomban, írásának nyelvezete és stílusa a *rhétori* (szónoki) technikák elsajátítására utalnak.²⁵ Columella ismerte továbbá Cicero munkásságát, akinek *Orator* (*A szónok*) című munkáját megemlítette a *De re rustica* (*A mezőgazdaságról*) 1. könyvének előszavában (*praefatio*).²⁶ Columella a költészet berkeiben szintén otthonosan mozgott; több alkalommal hivatkozott Vergiliusra, idézett tőle, illetve a *De re rustica* 10. könyvét nagyrészt versben írta meg.²⁷ Columella azonban nem csupán jó tollú agrárszakírónak számított, hanem tevékeny földbirtokosnak, mivel Itáliában több ingatlannal

²⁰ Vö. Cato *Agr.* 3–4, 5.3; Var. *r. r.* 1.2.3–8, 1.13.1–5, 2. *praef.* 1–4; Col. 1. *praef.* 15–20, 1.2.3–5, 1.6.1–20, 11.1.20 és Plin. *Nat.* 18.15–20.

²¹ Vö. ADAMIK 2009. 578–588 és ALBRECHT 2004. 910–919.

²² Az aktuális évre kinevezett *consulokat* *consul ordinariinek*, az évközben kinevezett *consuli* rangú személyt *consul suffectus*nak nevezték, HAVAS 2001. 150–151.

²³ Vö. Col. 7.2.4 és 8.16.9.

²⁴ CHRISTMANN 1997. 85–86.

²⁵ Vö. ADAMIK 2009. 468 és CHRISTMANN 1997. 86.

²⁶ Vö. Col. 1. *praef.* 29–31 és Cic. *Orat.* 3–7.

²⁷ Vö. Col. 1.3.8, 2.1.4, 3.1.1, 4.11.1, 6.27.4–6, 7.1.3, 9.3.1–3, 10.1.3, 11.1.30–31 és Verg. *G.* 1. 204–206, 273–274, 2.1, 204, 362–370, 412–413, 3.269–275, 4.99, 147–148.

rendelkezett, a gazdálkodói ismereteket ezért kiegészítette a saját és nagybátyja, Marcus Columella példáival.²⁸ Lucius Columella utóbbi ismereteket gyűjtötte egybe a villagazdaságot is tárgyaló *De re rustica* című munkájában, amely Plinius levelei mellett a jelen vizsgálat tárgyát képezi.

COLUMELLA ÉS IFJABB PLINIUS FELFOGÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A dolgozat előző részeiben röviden áttekintettem a római villa fogalmát, valamint ifjabb Plinius és Columella életét, amelynek során bebizonyosodott, hogy a két szerző életútjában több közös vonás fellelhető. A tanulmánynak ebben a részében néhány konkrét pontban mutatok rá a két szerző felfogásának hasonlóságaira és eltéréseire.

Takács joggal állapította meg tanulmányában, hogy „a közösségi, politikai szerepet vállaló rómaiak szereplésüket etikai normák tükrében látták és próbálták láttatni.”²⁹ Ez a normatív társadalmi gyakorlat „mélyen gyökerezett az arisztokratikus római hagyományban.” A római társadalom felső rétege ennek alapján „értékelte az egyéniségeket, ezért valaki csak akkor lehetett sikeres vagy elismert, ha megfelelt ezeknek az elvárásoknak.” A mezőgazdálkodás pedig megbecsült foglalkozásnak számított az arisztokrata felfogás szerint. Ennek oka egyfelől abban keresendő, hogy a római arisztokrácia egy mezőgazdálkodással és katonáskodással foglalkozó közösségről alkotott kulturális képzet alapján formálta a saját azonosságtudatát.³⁰ Másfelől, a földbirtok a római előkelők kiemelt jövedelemforrásának számított, emellett ez képezte a vagyoni *census* alapját.³¹

A fentiek okán, Columella és az őt megelőző Varro és idősebb Cato többek között a vagyonos szenátoroknak és lovagoknak szánták a mezőgazdálkodásról szóló műveiket,³² amelyek a gazdálkodás morális elsőbbségét hangsúlyozták egyéb foglalkozásokkal szemben.³³ Az agrárszakírók munkáit emellett haszonnal forgathatták az időközben meggazdagodott, de alsóbb társadalmi rétegekből származó, szabad születésű személyek vagy a felszabadított rabszolgák, mivel a gazdálkodás elősegíthette a társadalmi érvényesülést.³⁴ A fő feladata ezeknek az irodalmi műveknek az volt, hogy meggyőzzék olvasóikat, hogyan lehet a pénzüket befektetni egy gazdasági vállalkozásba, miközben a vagyonos személyek nem sértették meg a konzervatív társadalmi felfogás határait. Jó polgárnak lenni ugyanis részben egyet jelentett a jó gazdálkodó szerepének betöltésével, mivel a mezőgazdaságot nem sújtotta erkölcsi megbélyegzés, mint például a vámszedést, az uzsoráskodást, a bérmunkát a kézművességet, de még a kereskedelem is erkölcsileg problémás tevékenységnek számított.³⁵

Columella az őt időben jóval megelőző, neves férfiak példáit (*exempla*) állította az utódok elé,³⁶ amely felmenők politikai vagy katonai pályafutásuk mellett földet műveltek.³⁷ A Columella

²⁸ Vö. Col. 1.8.15, 2.15.4–5, 5.5.15, 7.2.4–5, 12.21.4–5, 12.40.2 és 12.44.5–6.

²⁹ TAKÁCS 2018. 14.

³⁰ Vö. Cato *Agr. praef.* 1.1–3; Cic. *Rep.* 2.15–17; *Sen.* 16; Liv. 3.26–29; Plin. *Nat.* 18.4–21 és Var. *r. r. 2. praef.* 1–4, 3.1.1–6.

³¹ Vö. Dig. 50.15.4 és HAVAS 2001. 463.

³² Vö. Cato *Agr. praef.* 1–4; Var. *r. r. 2. praef.* 1–6, 3.1–4 és Col. 1. *praef.* 1–12.

³³ MARZANO 2007. 82–87.

³⁴ MARZANO 2007. 92–95.

³⁵ Vö. Cic. *Off.* 1.42 és Col. 1. *praef.* 7–10.

³⁶ Col. 1. *praef.* 13–17.

³⁷ MARZANO 2007. 87.

által alkalmazott példázatosságról azonban kijelenthetem, hogy a római gazdálkodás és a történelmi példa (*exemplum*) kapcsolata szerzői konstrukció, nem pedig magától értetődő összefüggés. Példának okáért, Columella megemlékezett Curius Dentatusról, a Kr. e. 3. századi *consul*ról és sikeres hadvezérről, aki szerény, de tiszteletreméltó földbirtokosnak tünt fel a *De re rusticában*.³⁸ Idősebb Plinius azonban egy másik történetet jegyzett fel róla, amely szerint Dentatus több földbirtokot kívánt a megengedettnél, ennek következtében kihívta maga ellen a népgyűlés haragját.³⁹ Dentatus példája azt bizonyítja, hogy a római történelem kritikus tanulmányozását segíti elő, ha a forrásokként szolgáló irodalmi szövegekben szereplő történelmi példákat a szónoklásból átemelt retorikai alakzatokként egyaránt számon tartják a mindenkori olvasók.⁴⁰ Utóbbiaknak ugyanis az volt a szerepük, hogy a szerző érvelését támasszák alá, emiatt nem tekinthetőek megkérdőjelezhetetlen tényadatoknak. Columella valószínűleg elsajátította a szónoki technikákat a tanulmányai folyamán, amely tudás kimutatható a *De re rusticában*, egyben utalt Cicerónak egy szónoklással kapcsolatos művére. Mindezek okán nem kizárt, hogy behatóbban ismerte a retorika különféle elméleteit, ráadásul a késő római kori Vegetius Renatus és a kora középkorban élő és alkotó Isidorus Hispalensis egyaránt elismerték Columella ékesszólását.⁴¹

A későbbiekben ifjabb Plinius szintén arra törekedett, hogy összekapcsolja egymással a különféle társadalmi szerepeket az egyik levelében. Plinius a lovagi rangú Terentius Iunior idealizált alakjában (*vir bonus*) egyesítette a római társadalom több, elismert szerepkörét: a magas rangú hivatalnokot és katonatisztet, a családapát, a gazdálkodót, aki ráadásul művelt volt.⁴² Mindezek mellett Plinius röviden utalt arra, hogy etrusiai villájában megtalálható volt az *atrium*,⁴³ amely az elődök házépítészetének sajátos eleme volt, emiatt Plinius villája, a fényűzés mellett, bizonyos mértékig a hagyományt követte.⁴⁴ A levélíró Plinius fentebbi kijelentései azonban az eszményítés, tehát egy hatásosnak szánt irodalmi eszköz révén fogalmazódtak meg.

Plinius villa-levelleinek legérdekesítőbb részei valószínűleg a díszes kertekről, illetve az épületek helyiségeiről szóló leírások, amelyek kifinomultságról és kényelemről árulkodnak.⁴⁵ Habár Columella főként gazdasági létesítményként jellemezte a villát, azonban nála is található olyan megjegyzés, amely szerint a vidéki gazdaságban való hosszabb időzést elősegítette a lakóépület választékosabb kialakítása. Columella mintagazdaságában ezért fontos volt, hogy az épületrészek megfelelően legyenek tájolva, a villagazdaságban alakítsanak ki téli és nyári hálólhelyeket, fürdőt, ebédlőt, sétányokat a tulajdonos és felesége számára. Columella végeredményben úgy vélekedett a villagazdaság komfortosságával kapcsolatban, hogy a gazda ugyan törekedhetett a vidéki kényelemre, viszont tartózkodnia kellett az extravaganciától, hiszen a termelés hatékony megszervezésére, a termények megfelelő tárolására, illetve a javak értékesítésére kellett koncentrálnia.⁴⁶ Utóbbi tevékenység már érintette a kereskedelmet, amelyet a

³⁸ Col. 1.3.10.

³⁹ Plin. *Nat.* 18.18.

⁴⁰ Cic. *Inv. rhet.* 1.49.

⁴¹ Vö. Isidorus *Etym.* 17.1.1 és Veg. *Ars Veteriana praef.* 2.

⁴² Plin. *Ep.* 7.25.

⁴³ A hagyományos római ház középső helyisége, ahol régen a családi tűzhely helyezkedett el, és amely szakrális térként is funkcionált.

⁴⁴ Plin. *Ep.* 5.6.15.

⁴⁵ Vö. Plin. *Ep.* 2.17.3–28 és 5.6.14–46.

⁴⁶ Vö. Col. 1.4.8, 1.5.4–8 és 1.6.1–2, 8.

nagy árubőség elvben már tisztességes szakmává avatott, főleg ha a mezőgazdálkodással került kapcsolatba.⁴⁷ Columella emiatt külön kitért arra, hogy a gazda rendelkezzen a villagazdaság tároló részlegében (*pars fructuaria*) az olaj, a must, a bor és a száraz termények raktározására szolgáló helyiségekkel, ahogyan ifjabb Plinius szintén említést tett arról, hogy laurentumi villájában a lakóépületek közelében helyezkedtek el a raktár (amelyben bort is tarthattak) és a magtár (*apotheca et horreum*).⁴⁸

Röviden összegezve elmondható, hogy ifjabb Plinius ideális villája a vidéki kikapcsolódás helyszíne volt, azonban Takács rámutatott, hogy az intellektuális *otium* (szabadidő) mellett a vidék gazdasági szempontból egyaránt jelentős volt Plinius számára.⁴⁹ A kutatás kb. 35 000 *iugerum* (8 600 ha) földterületre becsüli a pliniusi birtokok nagyságát, emellett Plinius ügyelt a birtokok bevételeire is, pl. a földbérlők, a gazdasági környezet, vagy a vidéki javak szállítása kapcsán, akárcsak Columella.⁵⁰ Columella villája ellenben egy olyan termelő gazdaság volt, amelyhez hasonló, de Plinius villáihoz képest visszafogottabb kényelmi szempontok társultak.

A villák kapcsán érdemesnek tartom röviden szót ejteni egy jellegzetes létesítményről, a vadaskerttről (*vivarium*), amely szintén kiegészíthette a római villa épületegyüttesét. A vadaskertet illetően Columella nem csupán amellel érvelt, hogy utóbbi kialakítása régi szokás, hanem friss vadhúst nyújtott a vidéki konyhának, emellett anyagi haszonnal járt a fenntartása.⁵¹ Columella azt is megjegyezte, hogy Romulus közelebbi leszármazottjai a földművelés mellett épp a vadászatnak köszönhetően tettek szert kiemelkedő erőnlétre, miközben szembeállította velük saját kortársait, akiket elpuhultnak tartott.⁵² Ifjabb Plinius egyik írásában magasztalta a maga örömeire cserkészgető Traianus császárt és a múltból vett példával hitelesítette saját jelenében a *princeps* passzióját, miközben maga és kortársai egyaránt hódoltak a vadászatnak, amely az olvasáson és az íráson kívül szintén része volt a római úriemberek *otiumának*.⁵³

A fentiek alapján megállapíthatom, hogy a jelen dolgozatban vizsgált két *auctor* a villáról mint a római civilizáció egy ismert társadalmi, gazdasági és kulturális jelenségéről írt a kortársak számára. Az elemzésből pedig kitetszik, milyen irodalmi stratégiát követtek a szerzők a korabeli villák leírásai során. Plinius villa-épületei az irodalmi reprezentáció, tehát a kreatív leírások révén keltették fel a levél olvasójának figyelmét és emelték ki az etrusiai és laurentumi villákat a korabeli luxusingatlanok sorából, ezért az esztétika nagyban befolyásolta az utóbbiakról szóló szövegeket. Columella viszont pragmatikus módon rendszerezte a villagazdasággal

⁴⁷ Cic. *Off.* 1.42 azt is megemlítette, hogy a társadalmi presztízst az biztosította, ha némi vagyonygyűjtést követően a kereskedő visszavonult a földbirtokaira és a továbbiakban gazdálkodással töltötte az idejét. Plut. *Cat. Mai.* 21 életrajzi megjegyzései azonban árnyalják a társadalmi ideál és a gyakorlat közötti viszonyt épp a moralista agrárszakíró, idősebb Cato esetében. A vagyonosodás útjára lépett Cato a későbbiekben nem elégedett meg a földművelés bevételeivel, hanem a nagyobb haszon reményében tengeri kereskedelmi vállalkozást szervezett, de csak kisebb befektetéssel járult hozzá a vállalkozáshoz, megbízottjává pedig egy felszabadított rabszolgáját tette meg. Ezzel a gyakorlattal Cato nem kockáztatta teljes vagyonát, a közvetítője révén pedig a társadalmi megítélését is igyekezett megővni.

⁴⁸ Vö. Plin. *Ep.* 2.17.13 és Col. 1.6.9.

⁴⁹ TAKÁCS 2018. 15–22.

⁵⁰ Vö. Plin. *Ep.* 2.17.2–3, 11–12, 25, 3.19, 5.6.7–13, 20–26, 36–40, 7.30, 8.17, 9.36, 9.37, 10.8 és Col. 1.2.3–5, 1.3.3–4, 1.4.7, 1.5.2–6, 1.6.2, 11, 19, 21, 1.7.3.

⁵¹ Col. 9. *praef.* 1, 9.1.1.

⁵² Col. 1. *praef.* 16–17.

⁵³ Vö. Plin. *Ep.* 1.6, 2.8, 3.19, 5.18, 9.10, 16, 36 és *Pan.* 81.

kapcsolatos ismereteket, alkalmazkodott a fennálló viszonyokhoz, miközben figyelembe vette hallgatósága elvárásait, legyen szó stílusról, jövedelemről, kényelemről és a római társadalom hivatalosnak tekinthető ideáiról.

Diana Spencer ifjabb Plinius és Columella összehasonlítása kapcsán megjegyezte, hogy a villabeli terek használatát illetően Columella a helyiségek tájolására összpontosított a *De re rustica*ban.⁵⁴ Utóbbi sajátosságok pedig összhangban álltak az évszakok és a napszakok változásával Columella mintagazdaságában.⁵⁵ Ezzel szemben ifjabb Plinius az érzékszervek működésére alapozta a kényelmi villa használatát. Némileg eltérő célokkal ugyan, de mindketten a fény- és a hőérzet alapján fogalmazták meg a mondanivalójukat.⁵⁶

Plinius közlései alapján kiderül, hogy az általa nagyra becsült csendet (*quies*) jobbára a hozzáértő építész biztosította a vidéki villában. Az ötletes építészeti kialakításnak köszönhetően ifjabb Plinius laurentumi villájának hálószobájában ugyanis tökéletes csend uralkodott, mivel a helyiség és a kert fala között folyosó húzódott, amely elnyelte a hangokat.⁵⁷ Kilátás tekintetében a laurentumi villa egyik hálólhelyiségét úgy tájolták, hogy a benne pihenők fejénél az erdők, míg lábuknál a tenger látványa terült el.⁵⁸ Az ebédlőterem szintén rálátást biztosított a tengerre, azon túl pedig a tengerpartra, illetve a part mentén elhelyezkedő nyaralókra.⁵⁹ A villában fogatosított építészeti megoldásoknak köszönhetően a laurentumi villában ifjabb Plinius kedve szerint szigetelhette el magát az épület többi részétől, ha éppen azt kívánta. Az egyik hálólhelyiségbe ugyanis nem juthatott el a háznép, a tenger vagy a vihar zaja, de még a napnak és a villámoknak a fénye sem, ha bezárták a szoba ablakát.⁶⁰ Egy másik szobában pedig úgy vonulhatott el a ház ura, hogy intellektuális tevékenységében nem zavarták meg a szolgálai, sem ő a Saturnaliát felszabadultan ünneplő személyzetet.⁶¹

Összességében kijelenthető, hogy a pliniusi levelekben kirajzolódó laurentumi és etrusiai villák épületeihez nem érhetek el a viharos szelek, a hullámok, a helyiségek pedig a legkedvezőbb módon gyűjtötték egybe vagy szorították ki a meleget, a fényt, az árnyékot, a különféle légmozgásokat és a zajokat.⁶² Az érzékek gyönyörködtetése emellett össze is kapcsolódott a villa épületén belül. Példának okáért, az etrusiai villa halastava egyszerre volt képes elbűvölni a szemet és a fület.⁶³ Plinius megvallotta, hogy jobban kedvelte etrusiai villáját a Tiburban, Tusculumban és Praenestében fekvő birtokaihoz képest, mivel úgy ítélte meg, hogy ez az ingatlan egyértelmű nyugalmat (*otium*) biztosított a számára.⁶⁴ Ifjabb Plinius a fentiekén kívül hangsú-

⁵⁴ „Whereas Columella focused on the technical specifications for orienting rooms in tune with seasons, and the measurement and experience of time in his year-round model villa, Pliny prioritizes a sensory scheme, organized around his typical usage of the villa in winter and spring,” SPENCER 2010. 116.

⁵⁵ Col. 1.5.4–10, 6.1–24.

⁵⁶ Vö. Col. 1.6.1–3, 18 és Plin. *Ep.* 2.17.6–7, 10, 12–13, 17–19; 5.6.14–15, 21, 31.

⁵⁷ Plin. *Ep.* 2.17.22.

⁵⁸ Plin. *Ep.* 2.17.21.

⁵⁹ Plin. *Ep.* 2.17.12.

⁶⁰ Plin. *Ep.* 2.17.22.

⁶¹ Plin. *Ep.* 2.17.24.

⁶² Vö. Plin. *Ep.* 2.17.5–8, 10, 12–13, 17–19 és 5.6.14–15, 21, 31.

⁶³ Plin. *Ep.* 5.6.23.

⁶⁴ Plin. *Ep.* 5.6.45.

lyozta, hogy mindkét villájában szívesen foglalkozott olvasással és írással, illetve vadászattal.⁶⁵ Az esztétikai szempontokat tekintve Columella pedig nem csupán a termőföldek vagy a jól kiépített gazdasági épületek hasznosságát emelte ki a művében, hanem képes volt gyönyörűséget találni a fentebb már említett vadaskertben, illetve a pávatartásban.⁶⁶

Ifjabb Plinius és Columella részletező leírásait olvasva felmerülhet, hogy ezek a villák vajon rendelkeztek a mostani értelemben vett „építészeti atmoszférával”? A Peter Zumthor, Juhan Pallasmaa építészek és Gernot Böhme filozófus neveivel fémjelzett fogalom az embernek az épületekkel kapcsolatos minőségi különbségtévesztésével, illetve az érzékelésével függ össze.⁶⁷ A fogalom ugyanakkor rámutat az egyénnek az épülettel kapcsolatos érzelmeire, továbbá az érzékszervi (pl. látás és hallás) tapasztalatok egybeolvadására, illetve a személyességre is. A fentiek alapján ifjabb Plinius villái többféle „atmoszférát” is magukénak tudhattak, amelyeket az intimitás, a kellemesség, a lakályosság szavakkal lehet röviden jellemezni. Mindeme pozitívumokat pedig a konkrét természeti és építészeti elemeken kívül a kedvezően befolyásolt fény-, hang- és hőhatások is megteremtették, amelyekre fentebb már felhívtam a figyelmet. Columella villagazdaságának uralkodó „atmoszférái” minden bizonnyal a hasznosság, a praktikusság és a rentabilitás kifejezésekkel adhatóak vissza, ugyanakkor Columella mintagazdasága sem nélkülözte a gyönyörködtetést. A vizsgált szövegek alapján mind a pliniusi mind pedig a columellai villák tekinthetők többfunkciósak. Plinius esetében ráadásul az egyes villabeli helyiségek is megfeleltethetők többféle szerepnek, példának okáért a laurentumi villa hálólhelyiségei egyszerre szolgálták pihenőhelyekként és kilátókként, ahogyan az ebédlőteremben is lehetett ámuldozni a szép panorámán, miközben az illető éppen étkezett. Columella mintagazdasága már csak a benne űzött sokrétű gazdasági tevékenységek alapján is multifunkcionálisnak tekintendő, ugyanakkor egyaránt felkínálta a rekreációt és az esztétikai élvezetet.

ÍRÁSOS KÖZLÉSEK ÉS RÉGÉSZETI ADATOK

Ifjabb Plinius az etrusiai levelében némileg túlzott büszkeséggel emlékezett meg arról, hogy sok mindent ő építtetett a villában, vagy fejeztetett be.⁶⁸ A fentebb, Suba-Faluvégi Szilárd által ismertett „építészeti atmoszféra” terminusa alapján pedig valószínűsíthető, hogy Plinius valóban tudatosan és a saját elgondolásai alapján hozta létre az etrusiai vagy a laurentumi villák számára legkedvezőbb „atmoszférákat”, legalábbis egy részüket, amikor a villák tulajdonosaivá vált, és ezzel maga is hozzá tett utóbbiak építéstörténetéhez.⁶⁹ Egy rövid kitérő erejéig ezért érdemesnek tartom összehasonlítani Plinius közléseit a régészeti eredményekkel nem csupán az etrusiai villa, hanem Columella villagazdasága kapcsán. Annalisa Marzano alapján Plinius etrusiai villáját több szakaszban létesítették, építéstörténete ugyanis a Kr. e. 2. századig nyúlik vissza.⁷⁰ A köztársaság korabeli villának egyszerű alaprajza volt: rendelkezett egyrészt egy udvarral bővített tulajdonosi résszel (*pars urbana*), amelyekhez hálólhelyiségek (*cubicula*) tartoztak. Az épületegyüttest továbbá gazdasági

⁶⁵ Plin. *Ep.* 1.9.4, 5.6.46 és 1.22.11.

⁶⁶ Vö. Col. 8.9.1 és 9. praef. 1.

⁶⁷ SUBA-FALUVÉGI 2019. 74–77, 79.

⁶⁸ Plin. *Ep.* 5.6.41.

⁶⁹ SUBA-FALUVÉGI 2019. 77.

⁷⁰ MARZANO 2007. 110–116.

rész (*pars rustica*) egészítette ki, amely magában foglalt egy nagyméretű szérút és egy kétszintes épületet, amit valószínűleg magtárként használtak. A *principatus* kezdetén a villa tulajdonosa egy bizonyos Marcus Granius Marcellus volt, aki a *senatori* elit tagja volt Augustus és Tiberius idején.⁷¹ A Granius és Plinius tulajdonlása közötti, közbenso építési szakaszban végzett munkálatok leginkább a villa lakóépületét érintették, amelyek kiegészültek a fürdő épületének felépítésével. A már Pliniushoz köthető építészeti tevékenységekbe viszont beletartoztak a boros kamra (*cella vinaria*) melletti, szőlőtaposásra szolgáló tartály, illetve egy fedett helyiség létesítése a magtár és a terasz szélén futó galéria között, továbbá egyéb létesítmények hozzátoldása a délkeleti épületrészekhez. Ezek a létesítmények valószínűleg majorsági épületek voltak raktárhelyiségekkel és istállókkal.

Ami a területen végzett ásatásokból kiderül, az főként a gazdasági résszel (*pars rustica*) nem pedig a lakórésszel (*pars urbana*) áll összefüggésben. A szőlőtaposó kád létesítése azt mutatja, hogy a birtokon (*fundus*), legalábbis egy részén, szőlőtőkét gondoztak, amelyről Plinius is tudósított a levelében.⁷² A területről származó cserépleletek pedig ténylegesen megerősítik, hogy a birtok főleg bortermelésre rendezkedett be. Már a Graniusok időszaka alatt, a nagyszámú és helyben készített *Dressel 2–4* típusú amphorák megléte szintén alátámasztja a birtok piacra történő bortermelését, amelyet valószínűleg mind a helyi, mind pedig a regionális piacon értékesíthettek.

Habár a villára vonatkozó közlések Plinius leírásában számoltak a hozzá tartozó gazdálkodás és a benne folytatott termelés néhány aspektusával, például a bérlők szerzése körüli nehézségekkel, a rossz időjárás okozta sovány szürettel,⁷³ azonban Plinius mégsem tért ki részletesen az etruriai villa gazdasági részeinek ismertetésére. A Domitius Apollinarishoz szóló levelében, amelyben Plinius részletesen leírta etruriai birtokát, nem történik utalás a gazdasági részre (*pars rustica*). A birtok azonban nem csupán „a test és a szellem művelésére” szánt helyszín volt, hanem a mezőgazdasági termelés szintén helyet kapott benne, mivel Plinius említést tett a közelebbi, illetve távolabbi szőlőültetvényekről, illetve a Tiberis folyón Rómába szállított vidéki termékekről.⁷⁴

Az elvégzett régészeti feltárás jól bemutatja az építkezések ama sorát, amelyek a birtok növekvő termelékenységére és annak „hasznot hozó” részére utalnak. Lehetséges, hogy a fentebb már említett 3,40X40 m-es fedett hely további zárt munkavégző helyszínek vagy raktárhelyiségek meglétére utalhat. Ezek a létesítmények akár az egymással határos birtoktestekből származó jövedelmek, illetve a tényleges szükséglet függvényében is létesülhettek. Az egymással szomszédos birtokok kapcsán érdemes felidézni Pliniusnak a Calvisius Rufushoz címzett levelét, amelyben felsorolta egy birtokkal szomszédos földterület megvásárlása mellett, illetve az ellene szóló érveket.⁷⁵ Plinius utalt arra, hogy az egy tagban levő birtok, a hozzátartozó felszerelésekkel és a személyzet koncentrációja miatt kockázatot rejtett magában.⁷⁶ Véleményem szerint azonban Plinius szintén gondolhatott az egy helyszínen termelt és felhalmozott naturáliák problémájára, legalábbis

⁷¹ Életének egyik epizódjáról Tac. *Ann.* 1.74 számolt be, aki szerint Bithynia provincia *praetori* címét töltötte be Tiberius uralmának idején. A Graniusok esete egyébként rámutat egy korabeli kereskedő illetve vállalkozó (*negotiatores*) nemzetségnek (*gens*) a gazdasági folyamatokban betöltött szerepére. A Graniusok családja Puteoliból származott, kereskedelmi érdekeltségeik pedig a Földközi-tenger keleti medencéjének kikötőitől egészen Észak-Afrikáig terjedtek, emellett vállalkozásokat folytattak az antik Umbrián belül, az első triumvirátus idejétől (Kr. e. 60–53), MARZANO 2007. 110.

⁷² Plin. *Ep.* 5.6.9, 28–29.

⁷³ Vö. Plin. *Ep.* 4.6, 7.30.3 és 9.36.

⁷⁴ Plin. *Ep.* 5.6. 9,11–12, 29.

⁷⁵ Plin. *Ep.* 3.19.

⁷⁶ Plin. *Ep.* 3.19.1–4.

arra mindenképpen, hogy egy összevont birtok területén uralkodó éghajlati viszonyok nagyobb kárt tehetettek az össztermésben, mint az eltérő vidékeken fekvő birtokrészek hozamaiban, amelyek más-más időjárásnak voltak kitéve.⁷⁷

Mindenesetre, ahogy arról Plinius maga is beszámolt, az etrusiai villakomplexumnak az átszervezése egyrészt összefüggött a kedvezőtlen körülmények hatására bevezetett részes bérleti rendszerrel, amely maga után vonta az ötéves bérleti szerződésről való áttérést egy előre meghatározott bérleti díjra, amelyet a termés egy bizonyos hányadában kellett lerónia a földbérlőknek. Másrészt, ez a típusú bérleti szerződés további raktárhelyiségeket igényelt a megnövelt mennyiségű beszállított termés (*fructus*) számára. Mindezt alátámasztja Pliniusnak az a kijelentése, amely szerint az ilyen mértékű begyűjtő munkálatokat már egy intendáns (*procurator*) és több felügyelő (*actores*) révén kellett ellenőriznie.⁷⁸

Plinius hajdani etrusiai villája az egykori Tifernum Tiberinummal⁷⁹ volt szomszédos, amely nem esik olyan messze egy másik feltárt villalétesítménytől, amelynek régészeti eredményei további érdekes adatokkal szolgálnak. Ebben az esetben figyelemre méltó, hogy a tulajdonosok milyen rugalmasan értelmezték a villa helyiségeinek használatát és elosztását. Az ossaiai⁸⁰ villában valamikor a Kr. u. 1. és 3. század között, a lakóépület több helyiségét műhelyé alakították át. A villa fényűző mozaikjai, amelyeket az épület más részeiben fedeztek fel, viszont időben egybeesnek a műhely létesítésével. A gyönyörű, berakásos díszpadló (*opus sectile*) pedig az ezt követő 3. századi időszakban készült. Ezek a tények azt bizonyítják, hogy a tulajdonviszonyban vagy piaci igényekben bekövetkezett változások hogyan vezettek a villa térhasználatának megváltoztatásához, amely történetesen hatással volt a lakóhelyiségek alakítására, viszont nem okozott lényegi változást az ingatlan alapfunkcióiban. A villa épülete ezért továbbra is gazdasági vállalkozásként szolgált, de ezzel egyidejűleg a tulajdonos kikapcsolódásra szánt házának szerepét töltötte be. A régészeti adatok ismertetése ugyanakkor azt sugallja, hogy a plinusi és a columellai szövegeket jól ismerő Marzano⁸¹ narratívája mintegy egyensúlyt kíván teremteni az ossaiai villa leírása során, amikor egyenlő arányokban jeleníti meg a több évszázadot átfogó vizsgálat eredményeit a létesítmény funkcióit illetően, amelyet Plinius vagy Columella eltérő nyomatókokkal és „pillanatnyilag” rögzítettek a saját műveikben.

KÖVETKEZTETÉSEK

Lucius Columella a *De re rustica* 1. könyvében felidézte, hogyan vélekedett nagyapja idején a kortársakról Marcus Varro a mezőgazdálkodásról írott művében.⁸² Columella szinte szó szerint átvette Varro gondolatait, emiatt úgy tűnhet, hogy Columella „csupán” eleget tett egy korabeli stilsztikai formáságnak, ráadásul a mezőgazdálkodás témájában érintett antik szerzők pedáns felsorolása még inkább megerősítheti ezt a feltevést.⁸³ Kétségtelen, hogy Columella fontosnak tartotta a tájékozottságot, továbbá a szaktekintélyek és műveik bizonyos mértékű ismeretét. Rá

⁷⁷ Plin. *Ep.* 3.19.3–4.

⁷⁸ Plin. *Ep.* 9.37.3.

⁷⁹ Ma: Città di Castello, Perugia megye, Umbria régió.

⁸⁰ Arezzo megye, Toszkána régió.

⁸¹ MARZANO 2007. 85–124.

⁸² Vö. Col. 1. *praef.* 15 és Var. *r. r.* 2. *praef.* 3.

⁸³ Vö. Col. 1. *praef.* 32, 1.1.6–14 és Var. *r. r.* 1.1.7–10.

kell azonban mutatnom, hogy Columella elsődleges szándéka az volt, hogy hozzáértő személyként csatlakozzon a már elismert római szakírók táborához, akiknek a genealógiáját felvázolta műve elején,⁸⁴ miközben a szakírókra történő hivatkozásokkal és kritikus megjegyzésekkel saját magát is elhelyezte a latin nyelvű mezőgazdasági szakirodalomban. Columella tehát folytatta az elődök által már megkezdett, és a mezőgazdálkodással összefüggő párbeszédet, érveit pedig elméleti és tapasztalati úton szerzett tudással támasztotta alá.⁸⁵ Mindezeknek köszönhetően, Columella része lett a fentebb említett diskurzusnak, mivel az őt követő Flavius-kori enciklopédista, idősebb Plinius már hivatkozott rá, olykor pedig egyenesen kifogásolta Columella elgondolását.⁸⁶ A kora középkori Cassiodorus és Isidorus ezzel szemben magasztalták írásaikban Columellát.⁸⁷ A késő római kori szerző, Vegetius Renuatus viszont azzal az igénnyel lépett fel, hogy kibővíti az állatok betegségeivel kapcsolatos témát, amelyet véleménye szerint Columella nem fejtett ki kellőképpen.⁸⁸ Vegetius ezzel az elhatározásával végső soron Columella példáját követte, mivel a szakíró is folytatta Vergilius irodalmi munkásságát a kertészet bemutatása kapcsán.⁸⁹

Columella és ifjabb Plinius öntudatos, művelt földbirtokosoknak és szerzőknek számítottak, viszont Columella életében valószínűleg nagyobb súllyal esett latba a katonai pályafutás, míg ifjabb Plinius esetében a hivatali karrier dominált. Utóbbi kijelentések ellenére mindketten a római társadalom felsőbb rétegeibe tartoztak és megfelelő stilsztikai eszközök birtokában fogalmazták meg műveiket. Plinius esetében ez jól ismert ténynek számít, ezért érdemesnek tartom hangsúlyozni, hogy a *De re rusticat*, a pliniusi levelekhez hasonlóan, áthatja az irodalmi igényességre való törekvés. Utóbbi megállapítást támasztja alá, hogy Columella birtokszomszédja, Publius Silvinus szívesen tartott volna nyilvános felolvasást Columella írásából és kedvét lelta a verses formában, amely a 10. könyv megírására inspirálta Columellát, ahogyan az intellektuális tanulmányokat folytató Claudius Augustalis további irodalmi működésre biztatta az agrárszakírót.⁹⁰

A római történetírás része volt az antik szónoklattannak, ebbéli minőségében pedig arra szolgált, hogy a történeti adatok regisztrálása mellett áthagyományozza az arisztokratikus politikai elit kiemelendő tetteit és alakjait a következő nemzedékre.⁹¹ Columella arra törekedett, hogy megszólítsa a római társadalom felsőbb rétegeibe tartozó személyeket, ezért hatásos példázatokkal egészítette ki mondanivalóját, ahogyan korábban idősebb Cato és Varro a történeti múlt jól formált előképein keresztül kívánták elfogadtatni álláspontjaikat a hivatalos politikai kultúra képviselőivel.⁹² A retorikai technikák szépirodalmi eszközökként történő hasznosítása szintén érvényes ifjabb Plinius irodalmi munkásságára, aki a vadászat kapcsán hivatkozott történelmi példára.

Általánosságban a villagazdaságok (*villae rusticae*) nem mutatnak olyan éles kontrasztot az irodalmi források idealizált képe illetve a régészeti bizonyítékok között.⁹³ Mindazonáltal a vidéki vil-

⁸⁴ Col. 1.1.12–14.

⁸⁵ Vö. Col. 1. *praef.* 33, 1.1.1–18, 1.2.2, 1.4.4, 2.1.1–7, 2.2.15, 3.1.8, 3.2.31, 3.3.11, 3.9.8, 3.12.3–6, 3.18.2, 4.1.1 és 4.11.1–2.

⁸⁶ Vö. Plin. *Nat.* 8.153, 15.17–19, 66, 17.51–52, 137, 162, 18.70, 303 és 19.68.

⁸⁷ Vö. Cassiod. *Inst.* 1.28.6 és Isidorus *Etym.* 17.1.1.

⁸⁸ Veg. *Ars Veteriana praef.* 2–3.

⁸⁹ Col. 10.1.1–5.

⁹⁰ Vö. Col. 4.1.1, 9.16.2 és 11.1.1.

⁹¹ SZEKERES 2016. 63–64.

⁹² Vö. Cato *Agr. praef.* 1–4; Var. *r. r.* 1.1.4–10, 2.2.1–12, 2. *praef.* 1–4, 3.1.1–5, 10 és Col. 1. *praef.* 13–20, 1.1.1–3.

⁹³ MARZANO 2007. 123–124.

lákat eszményítették az írásos forrásokban, mivel a mezőgazdasági termelés központjai mellett az intellektuális jellegű alkotómunka ideális helyszíneiként egyaránt szolgáltak. Ahogy az ifjabb Plinius esetében kimutatható, az etrusiai birtokával kapcsolatos leveleiben csupán néhány adatot közölt a birtokán végzett termelőmunkáról, illetve a birtok igazgatásáról. Plinius, aki a gazdaember helyett szívesebben tekintett önmagára jogászként, irodalmárként, illetve közhivatalnokként, nem tartotta szükségesnek megemlíteni a leveleiben, hogy egy új, nagyobb taposó kádat létesített a saját birtokán, viszont annál lelkesebben tudósított a napirendjéről, amely többek között magában foglalta az írást, az olvasást, illetve a vadászatot.⁹⁴

A magyarországi diskurzusban, a Suba-Faluvégi által propagált „építészeti atmoszféra” fogalma valóban kiszélesíti az építészettörténettel kapcsolatos elemzéseket, emellett fontos részismereteket szolgáltat adott forráselemzésekhez.⁹⁵ Utóbbi megállapítások mellett azonban a terminus személy szerint arról győződött meg, hogy inkább a szerzői szubjektivitás jellemzésére tudom felhasználni a források elemzése során, annál is inkább, mivel erre Suba-Faluvégi szintén felhívja a figyelmet, amikor a magában álló építmény (nem pedig a város épített környezete) esetében használja a fogalmat, amelyhez a személyes emlékezet kapcsolódik.⁹⁶ Az „építészeti atmoszféra” fogalmához képest azonban nagyobb jelentőséget tulajdonítok Carole Newlands fejtegetéseinek, amelyek alapján Plinius vagy Statius villa-szövegei *reprezentatív* megnyilatkozásokként kezelendők a történeti analízis során és egyaránt utalnak a külvilág, illetve a művi közeg fizikai és szimbolikus birtokbavételére.⁹⁷ Columella szövegében szintén kellő mennyiségű szándékolt megfogalmazás található, ezért a columellai és a pliniusi szövegek egyaránt rámutatnak, hogy a belőlük kihámozható ókori gazdaság-, társadalom- vagy építészettörténethez kötődő tényadatokon kívül milyen hasznosítható ismereteket tud felszínre hozni a kutatás az antik gondolat vagy eszmerendszert illetően, legyen szó akár a római villáról.

Mindezt pedig azért tartom fontosnak hangsúlyozni a dolgozatomban, mivel ennek tudatosítása elősegítheti az ókorral kapcsolatos történeti kutatásokat, főleg az egyetemi hallgatóság számára, mivel a diákoknak több esetben olyan szövegek révén kell tanulmányozniuk az ókor történetét, amelyek nem kevés szépirodalmi stílusesszéköt és utalást, illetve ideálat hordoznak magukban, ezért utóbbiak ellenében vagy épp ezek segítségével értelmezhetik az adott korszakot, eseményt vagy személyt.

A dolgozat elején megállapítást nyert, hogy a római villa egy komplex fogalomnak számít mind az ókori források, mind a modern szakirodalmak kontextusaiban, és bár a villa terminusa leírható egy tömörebb meghatározás segítségével, azonban jelen dolgozat keretein belül célravezetőbbnek ítélem meg egy összehasonlító forráselemzést végezni. A választott ókori szerzők felfogásának egybevetésével, a római villák illetve egyes helyiségeik multifunkcionalitásával, továbbá némi régészeti eredmény felhasználásával bemutathattam, hogy ifjabb Plinius és Columella közléseiben egyaránt találhatóak különbségek és hasonlóságok, azonban épp ezek a megjegyzések avatják összetett és több oldalról pl. a gazdaság-, a társadalom és a kultúrtörténet felől megközelítendő fogalommal a római villát a történeti vizsgálódásokban.

⁹⁴ Plin. *Ep.* 9.36.

⁹⁵ SUBA-FALUVÉGI 2019. 79.

⁹⁶ SUBA-FALUVÉGI 2019. 74–78.

⁹⁷ NEWLANDS 2002. 119–153.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

ACKERMAN, JAMES S. (1985): *The Villa. Form and Ideology of Country Houses*. Princetown, Princetown University Press.

ADAMIK TAMÁS (2009): *Római irodalom*. A kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig. Pozsony, Kalligram Kiadó.

ALBRECHT, MICHAEL (2004): *A római irodalom története II*. Ford. Tar Ibolya. Budapest, Balassi Kiadó.

CASTIGLIONE LÁSZLÓ (1973): *Pompeji*. Budapest, Corvina Kiadó.

CASTIGLIONE LÁSZLÓ (1974): A római villa. In Castiglione László (szerk.): *A római művészet világa*. Az ősidőktől Augustusig. Budapest, Gondolat Kiadó. 169.

CHRISTMANN, ECKHARD (1997): s.v. Columella In Cancik, Hubert – Schneider, Helmuth (ed.): *Der neue Pauly*. Enzyklopädie der Antike. Altertum. III. Stuttgart–Weimar, Verlag J. B. Metzler. 85–88.

FINÁLY GÁBOR (1985) [1904]: s.v. villa In Pecz Vilmos (szerk.): *Ókori Lexikon II/2*. Pub–Z. Reprint. Budapest, Könyvértékesítő Vállalat. 1173–1174.

GRÜLL TIBOR (2017): *A Római Birodalom gazdasága*. Budapest, Gondolat Kiadó.

HAVAS LÁSZLÓ (2001): s.v. consul, villa In Havas László – Németh György – Szabó Edit: *Római történeti kézikönyv*. Budapest, Korona Kiadó. 150–151, 461–463.

HAVAS LÁSZLÓ (2007): A res publica libera története a 2–1. században. In Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Budapest, Osiris Kiadó. 253–372.

HOFFMANN ZSUZSANNA (2014): *Mezőgazdaság és agrárviszonyok az ókori Rómában*. Szeged, JATEPress Kiadó.

HÖCKER, CHRISTOPH (2002): s.v. Villa. In Cancik, Hubert – Schneider, Helmuth (ed.): *Der neue Pauly*. Enzyklopädie der Antike. Altertum. XII/2. Stuttgart, Verlag J. B. Metzler. 210–221.

HÖCKER, CHRISTOPH (2003): *Építészet*. Ford. Hargitai György. Budapest, Kossuth Kiadó.

KRAUSE, CLEMENS (1965): s.v. Haus. In Andresen, Carl et al. (hrsg.): *Lexikon der Alten Welt*. Stuttgart – Zürich, Artemis Verlag. 1196–1208.

MARÓTI EGON (1981): *Az itáliai mezőgazdasági áruterelés kibontakozása*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

MARÓTI EGON (1992): Az itáliai rabszolgatartó gazdaság kibontakozása és válsága. In Ferenczy Endre – Maróti Egon – Hahn István: *Az ókori Róma története*. Budapest, Tankönyvkiadó. 141–175.

MARZANO, ANNALISA (2007): *Roman Villas in Central Italy*. A Social and Economic History. Leiden, Brill.

MCGEOUGH, KEVIN M. (2004): *The Romans*. New Perspectives. Santa Barbara, ABC–CLIO. 226–227.

- MCKAY, ALEXANDER G. (1984): *Römische Häuser und Paläste*. Luzern–Herrsching, Atlantis Verlag.
- MIELSCH, HARALD (1987): *Die römische Villa*. Architektur und Lebensform. München, Verlag C. H. Beck.
- MOMMSEN, THEODOR (1855): *Römische Geschichte*. Von der Schlacht bei Pydna bis auf Sullas Tod. II. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
- NEWLANDS, CAROLE ELIZABETH (2002): *Statius's Silvae and the Poetics of Empire*. Cambridge. Cambridge University Press.
- OLD (1968): s.v. villa. In Glare, P. G. W. (ed.): *Oxford Latin Dictionary*. New York, Oxford University Press. 2063.
- POLLARD, NIGEL (2016): Villas. In Alison E. Cooley (ed.): *A Companion to Roman Italy*. Hoboken, John Wiley & Sons Ltd. 330–355.
- ROBERT, JEAN-NOËL (2006): *Az ókori Róma*. Ford. Tótfalusi Ágnes. Budapest, Korona Kiadó.
- SHERWIN-WHITE, ADRIAN NICHOLAS (1966): *The Letters of Pliny*. A Historical and Social History. Oxford, Clarendon Press.
- SPENCER, DIANA (2010): *Roman Landscape*. Cultur and Identity. Cambridge, Cambridge University Press.
- SUBA-FALUVÉGI SZILÁRD (2019): Építészeti atmoszférák. *Régi-Új Magyar Építőművészet*. 19. évf. 106. sz. 74–81.
- SZEKERES CSILLA (2016): Cicero és a történetírás törvényei. *Ókor* 15. évf. 3. sz. 61–68.
- SZERGEJENKO, MARIJA J. (1960): *Pompeji*. Ford. Terényi István. Budapest, Gondolat Kiadó.
- TAKÁCS LEVENTE (2018): Egy római földbirtokos gazdálkodási kultúrája. Az ifjabb Plinius. In Kavecsánszki Máté – Marinka Melinda (szerk.): *Táj és kultúra* I. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék – MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport. 11–24.
- THOMAS B. EDIT (1964): *Römische Villen in Pannonien*. Beiträge zur pannonischen Siedlungsgeschichte. Ford. Rátz Ottó. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ÜRÖGDI GYÖRGY (1969): *Róma kenyere, Róma aranya*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- WHITE, KENNETH D. (1970): *Roman Farming*. Aspects of Greek and Roman Life. London, Thames & Hudson Ltd.